

БЕДНОСТТА В СЕМЕЙСТВОТО И ОБЩУВАНЕТО „РОДИТЕЛИ - ДЕЦА“

Розалия Кузманова

В епохата на новите и свръх-модерни технологии, когато се трансформират значително и бързо социално-икономическите и политическите структури се открояват някои обезпокояващи тенденции като девалвация в моралните стойности и обезценяване на човешките взаимоотношения.

В ситуация на глобално объркване най-вече е засегната семейната структура. Може да се приеме, че семейството е в много тясна връзка с икономическата политика, зависи от нея и от начините на провеждането ѝ. То в най-висока степен е обвързано и с конкретната социална политика за решаването на проблемите му.

При изследване, проведено от Националния център за изучаване на общественото мнение (НЦИОМ), се отчита, че **за семейството и ценностната система на българина, материалното състояние е определящо** (88% от анкетираните посочват това), на второ място - грижата за децата, на трето - взаимната търпимост, на четвърто - нравствените устои и на пето - духовните интереси (4, 7).

Представата на българина за съдбата на неговото семейство не е много оптимистична. Оказва се, че почти половината от хората се виждат устремени към дъното, а всеки трети се опитва да се задържи на повърхността (2, 68).

Според официални данни на Програмата за развитие към ООН, още през 1995 г. близо 4/5 от българското население живее под социалния минимум, а 2/3 под жизнения, като разликата между най-бедните и най-богатите е многократна (6,5 пъти) и непрекъснато се увеличава. По последни проучвания на Световната банка през 2001 г. бедността в България се е понижила в сравнение с 1997 година - 12,8% срещу 36%, но остава два пъти по-висока в сравнение с 1995 година - 5,5%, като критерият за оценка са не доходите, а потреблението на населението.

Обстановката в страната говори за амбивалентност у българите по отношение на тяхното благополучие. Причините могат да се представят в следната дихотомия: от една страна, частичен подем в макроикономиката, засилен отпор на високата престъпност, политическа

напредничавост в идеите по отношение на влизането на България в Европейския съюз и НАТО и от друга, ниски доходи на населението като цяло, траен песимизъм у хората по отношение на промяна в статуквото им, все още висок процент на безработица или временна заетост с ниски доходи. Палитрата от чувства - от негативизъм през безразличие до премерен оптимизъм, е знак за комплицираност, обърканост, които с голяма сила се открояват в процеса на общуване.

По същността си общуването е информационен обмен, в който се проявяват лични и/или обществени отношения. То се разглежда като личностно отношение тъй като в този процес участват конкретни индивиди и самият акт на тяхното общуване приема признаците на отношения, като преобладават човешки черти, желаниа, емоции, мотиви, цели и т. н. Начинът на осъществяването му предопределя степента на близост между индивидите, взаимността им при преодоляването на трудности (например като тези, свързани с ниския материален статус на семейството), резултатността от съвместните им усилия и прочие.

В този смисъл **целта** на настоящата статия е да се установят съдържанието и интензитетът на общуване между родители и деца при различен материален статус, и по-конкретно, степента на близост между тях в ситуация на бедност.

За постигането на целта се съблюдават следните **задачи**:

1. Да се определят интензитетът и съдържателните характеристики на общуването между родители и деца по преценка на подрастващите на базата на съпоставка между нисък и висок материален статус.

2. Да се установят честотата и съдържателните характеристики при общуването между родители и деца при различен материален статус по преценка на родителите.

Изследователската дейност е насочена към ученици в средна училищна възраст (11-15 г.). За този период е характерно формиращо се "чувство за възрастност". Подрастващите постепенно се отделят от родителската опека, изграждат и отстояват своя позиция. Допускат влиянието на всички окръжаващи ги, с които са в контакт - родители, учители, връстници, съседи, медии. Личността им се формира и чрез тяхното стихийно или целенасочено влияние, но все още, независимо от многото въздействия, семейството има определено влияние върху детския живот. Децата преоткриват ново съдържание на социалните роли, в които влизат (3, 14).

При отчитане на трудовата свръхангажираност на родителите или пък липсата на работа, бедността на семейството прави подрастващите още по-уязвими. Те развиват своя стремеж към самос-

тоятелност, но в същото време ограничените финансови ресурси, правят детето зависимо от семейството. Възможността за осъзнаване на социално-икономическите събития, желанието да бъдат като "другите" и невъзможността на родителите в материално отношение може да обърка представите им за необходимост, реалност и възможности. Тъй като подрастващите са много чувствителни и особено сензитивни, чрез общуването могат да се насочват да разкриват своята универсалност, да споделят и да се чувстват значими.

Всеизвестно е, че семейства с трудности "произвеждат" хора с трудности. Светът е на мнение, че едно благоденстващо общество на грижовни хора не може да остави децата да изпитват трудността на живота. Хю Хекло, професор в университета Джордж Мейсън във Феърфакс и работещ по програма за деца в бедност, коментира, че когато американският началник решава да се бори срещу бедността, акцентът не пада върху доходите, а върху мизерията, безнадеждността и зависимостта. Установено е, че децата, които израстват в къщи и общности, където има работа са много по-добре адаптирани, отколкото деца, израснали в домове,

където има само социални помощи (5, 5).

Прави впечатление, че при изследване проявенията на бедността вниманието се насочва върху деца, които са под прага на бедността, но съществува и неравенство на дохода и при децата, които не се отчитат като бедни. Това е и една от предпоставките за насочване на изследователските търсения към средностатистическото дете на България, чиято съдба е да живее в семейство с ограничени доходи, а не към крайните равнища на бедност. В изследването са включени 335 деца в средна училищна възраст и техните родители. Извадката е диференцирана по материален статус (МС) в следния обем: - 73 деца и родители с нисък материален статус (НМС), 160 със среден материален статус (СМС) и 77 с висок материален статус (ВМС).

Интензитетът на общуване между родители и деца може да се проследи в следните измерения (данните са получени чрез еднофакторни дисперсионни анализи на разпределение на средния материален статус спрямо различните информационни единици, отнасящи се до темите, приоритетни за общуването в семейната среда):

Таблица 1

Обичате ли да разговаряте с родителите си за:	Деца с НМС	Деца с ВМС	Данни от еднофакторен дисперсионен анализ
това, от което имате нужда	Да, но повече разговарям с приятели за тези неща	Да, обичам	$F=0.677$; $p=0.566$
проблеми в училище	Не обичам	Да, обичам	$F=3.962$; $p=0.020$
продължаване на образованието Ви	Не обичам	Да, обичам	$F=2.061$; $p=0.095$
за различни асоциални явления, като: грабежи, наркотици и т. н.	Не обичам	Да, обичам	$F=0.750$; $p=0.552$
трудностите в семейството	Да/не	Иска ми се, но те не разговарят с мен за тях	$F=0.386$; $p=0.679$
материалното положение на семейството	Не обичам	Не се интересувам	$F=2.333$; $p=0.055$
условията на живот в България	Не обичам	Да, но повече разговарям с приятели	$F=1.867$; $p=0.135$
мода, облекло, прически	Не обичам	Да, но повече разговарям с приятели за тези неща	$F=2.343$; $p=0.09$
книги, филми, телевизионни предавания	Не зная, не съм мислил/а за това	Не обичам	$F=3.218$; $p=0.013$

Анализ на резултатите:

• Децата с нисък материален статус проявяват по-голяма активност при разговори с родителите си по теми, свързани с потребностите им. “Обичат” да разговарят с тях, опитват се да предизвикват

тяхното разбиране, но естествено предпочитана среда за подобно обсъждане е приятелската ($F=0,677$; $p=0,566$).

• Може да се предположи, че състоянието, в което се намират родителите в резултат ефектите на

бедността (нервност, необщителност, раздразнителност), е предпоставка за нежеланието за обсъждане на **училищните проблеми** с тях ($F=3,962$; $p=0,020$). При анализ на данни от интервю с деца с нисък МС се установи, че голям процент от родителите (67% от всички посочвания) не чуват точно това, което казват децата, а го пречупват през своите виждания, разбираня и състояния. Вследствие от ситуацията реагират неадекватно по отношение на децата: демонстрират в някои случаи грубост, в други незаинтересованост, а в трети прекалено обвиняват.

- Вероятно това поведение рефлектира върху последващото желание на подрастващите да започнат разговор по теми, свързани с **продължаване на образованието** им ($F=2,061$; $p=0,095$). От една страна (данни от интервюта), свръхморализаторстване или заставяне на децата за определени образователни постижения и от друга, реалният пример, който са родителите “образовани безработни” или “работещи, но бедни”, парират желанието на децата за плануване и обсъждане на варианти за бъдещето си с тях.

- **Социални проблеми**, като грабежи, проституция, алкохолизъм, сектантство и други също не са желана тема за беседване с родителите ($F=0,750$; $p=0,522$). Честите натяквания, неподходящите примери и “подмятания” са причина

за блокиране на разговорите и по тези въпроси (74% по данни от интервюта с деца). Заместването на поучителните обсъждания с мълчание или спор по въпроса, би могло да предизвика личността на детето и то да се увлече по тях.

- Наблюдава се интересна тенденция при изследване активността на разговорите с родителите по теми за **трудностите в семейството**. Стремещт на децата да бъдат съпричастни към затрудненията на семейството в определени случаи е блокиран от родителите. Част от учениците с НМС ги обсъждат с родителите си, а друга част - не ($F=0,386$; $p=0,679$).

- **Материалното положение на семейството и условията на живот в България**, от които е създадено то, са съвсем нежелана тема за учениците с НМС ($F=2,333$; $p=0,055$). Може би реалността, че изпитват цялото неблагоприятие на семейството и тягостните условия на живот, е достатъчно основание да не желаят обсъждането им.

- **Модата** не е приоритетна тема на разговор с родителите, “защото са друго поколение” ($F=2,343$; $p=0,097$). Една от причините (посочена в интервю с ученици - 47%) да не отдават голямо значение на тази тема, е невъзможността да се възползват от нея.

- **Книги и филми** децата “не знаят” дали обичат да обсъждат с родителите си ($F=3,218$; $p=0,013$), а тези с ВМС, декларират нежелание да говорят за култура. Тези данни

дават основание да се отбележи ниската културна нагласа и на децата с по-нисък, и на децата с по-висок материален статус.

Като се изключат беседите по теми за култура, **желанията за разговор с родителите при децата с висок МС контрастират.** Резултатите сочат, че те “обичат” да общуват с родителите си както по теми за проблеми в училище, така и за негативните социални явления, за лични нужди, за образователни перспективи, макар че темите за условията на живот в България и модните тенденции са с приоритетни предпочитания към средата на връстниците. Интерес представляват данните, че децата с по-висок МС не се интересуват от материалното положение на семейството. Може да се предположи, че щом родителите не разговарят с децата си за трудностите на семейството, а последните имат желание за това, че те не са от материално естество (което е естествено). Децата се чувстват сигурни, защитени, подкрепяни и нямат нужда да коментират теми, свързани с финансови въпроси.

Данните дават основание да се **обобщи, че при децата с нисък материален статус се наблюдава намаляване на интензитета на общуване с родителите, което потвърждава нарушаващата се връзка между родители и деца вследствие на бедността.**

Според някои учени, нежеланието на подрастващите да допус-

нат каквато и да е родителска намеса в живота си, често минимизира отношенията помежду им до елементарните задължителни комуникации (1, 116). Неразбиране, недоверие, безполезност са най-често срещаните причини за понижена активност в общуването, посочвани при интервю с учениците. Неразположеността на родителите, т. е. ролята на бедността се проявява върху качеството на разговорите с децата. Те вече не са смятани толкова от децата като активни сътрудници и “приятели” в живота, а по-скоро като “вечно мърморещи”, “смахнати”, “подпушени”, “неврозни” (данни от беседи). **По-спокойният и сигурен начин на живот в семействата с по-високи доходи се отразява на качеството на разговорите с децата. Те желаят да общуват с родителите си, дори и на теми, които по-скоро са свойствени за приятелската среда.**

Интересно е как родителите **определят честотата на общуване с техните деца?! Резултатите от анализа насочват към минимални различия относно съдържателните характеристики и декларираната честота на общуване на родителите с децата и на децата с родителите.** Но за това трябва да се отчете видът на анализа, който е проведен и извадката, която е ползвана. Взета е групата на родители от благополучни семейства (т. е. от семейства с двама работещи родители). Получени са два фактора със собствени значения (6,200; 1,247) по метода на главните компоненти.

Таблица 2

Разговори по теми:	Фактор 1	Фактор 2
как се учи детето	0.817	
от какво има нужда	0.797	
проблеми в училище	0.793	
как се чувства в училище, в семейството, сред приятели	0.763	
за книги, филми, телевизионни предавания и т.н.	0.742	
за модата, облеклото, прическите	0.721	
как трябва да се държи с хората	0.712	
за материалното положение на семейството	0.623	
за различните социални проблеми: грабежи, нападения и т.н.	0.607	
с кого да дружи	0.518	
за семейните проблеми		0.766
за работата на родителите		0.720
за политика		0.717

Данните сочат, че **родители с по-нисък МС** проявяват по-малка активност по темите, характеризиращи фактор 1 (ефектът е значим). Те разговарят повече с децата си за семейни проблеми, за професията си, за политическата или по-точно за социално-икономическата обстановка в страната ($r=0,187$; $p=0,048$), т. е. като цяло пренебрегват теми, касаещи пряко децата им.

Разговорите между **родители и деца при по-висок МС** са от друго естество: за личните нужди на децата; за това как се чувстват сред приятели, в училище, в семейството; за училищните проблеми и успеха; за приятелската среда и нейното влияние; за различните негативни социални явления; както и за материалното положение на семейството; за отношението на децата към хората; за мода, книги, телевизион-

ни предавания и други ($r=-0,001$; $p=0,989$). Въобще съдържателната гама от разговори при тях е много по-голяма и разнообразна.

Данните от корелационния анализ на материалния статус с

тези фактори насочват към следната зависимост: **колкото по-нисък е материалният статус, толкова по-слаба е активността в общуването между родители и деца.**

Таблица 3

	Фактор 1	Фактор 2
МС	$r=0.187$; $p=0.048$	$r=-0.001$; $p=0.989$

Тези данни потвърждават резултати от изследвания, проведени в други страни, че родители от средните слоеве, за разлика от нисшите, разговарят повече с децата си, повече ги учат, поощряват ги за развитие в интелектуални дейности и възнаграждават постиженията им (6, 13), но не материално, а чрез различни педагогически похвати (от други изследвания със същата извадка - семейства с нисък МС, среден МС и висок МС се установи, че колкото по-бедно е семейството толкова повече залага на материалния стимул в поощренията към децата). Апелът е, че не бива да се

забравя и омаловажава фактът, че детската бедност изисква разбирането на възрастните, тъй като децата са бедни, защото живеят с родители, които са бедни!

В заключение може да се изведе неотложната необходимост от социално-педагогически похвати за подобряване на комуникациите между родители и деца за по-ангажирано взаимно отношение и уважение, което би съдействало не само за сближаването на поколенията в генерационната структура, но и за активизиране и по-голяма резултатност в личностен и семеен аспект.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бауман, Л., Р. Рич. Десетте най-тревожни проблема с тийнейджърите и как да се справим с тях. С., Кралица Маб, 1998.
2. Георгиева, Б. Жизнени стратегии на българското семейство в периода на преход. Проблеми на труда, 1995, № 8, 67-80.
3. Кембъл, Р. Тийнейджърът - как да го обичаме истински. С., Нов човек, 1996.
4. Филева, М. Социално-икономически параметри на съвременното българско семейство. Проблеми на труда, 1998, № 7, 3-25.
5. Betson, D. M., R. T. Michael. Why So Many Children Are Poor. The Future of Children. Children and Poverty, Vol. 7, № 2 - Summer / Fall, 1997.
6. 277. Holzer, H. Black employment problems: New evidence, old questions. Journal of Policy Analysis and Management, Fall, 1994.
7. Children and Poverty: Analysis and Recommendations. The Future of Children and Poverty, Vol. 7, № 2 - Summer / Fall, 1997.

POVERTY IN FAMILY AND COMMUNICATIVE RELATIONSHIP "PARENTS - CHILDREN"

ROZALYA KUZMANOVA

Summary

The article dwells on transformation in the family system analyzed as an impact on poverty. Full - of - matter characteristics and intensity of communication between parent and children of different material condition on the base of correlative relation are disclosed.